

CSÁKÓDI
CSABA

ISMERETLEN MAGYAR SZERELMES VERS A XVI. SZÁZAD VÉGÉRŐL

A Csáky-család kassai levéltárának¹ egy egészen vegyes — egyébként más verseket is tartalmazó — fasciculusából került elő a következő magyaryelvű vers:

Szeretõmnek megh tert kemenssegerõl
kýnek nehet nem chak az verssfeýekben
hanem az vegebenis EHO kepen
Helhesztetem.

Banatúl szýüemet, kýntúl etemet, nem feltem mar lölkõmet,
sem hogj tõb gyánosság, Elõzne boszússag, s, chalardssag örõmõmet,
Mert nagj Irgalmassag, s, hozam hý Igassag, foglalta szeretõmet,

Allatot Job fellõl, Ell Vet banat melõl, kyszy (?) szýüem Vyg legýen,
Kettseget ne hýgjen, remensseget vegjen, tõb bût mar ne retegjen,
Edigis chak probalt, s hogj Igaznak tallalt, melto mar hogj Engegjen,

Tetcem szemelyenek, s, megh hýt szerelmeknek, be ÷et mar Jo kedýeben
twntetý szepseget, szýne dwchõsseget, szep angýálnak kepeben,
õlet örõmeben, sýr, s, szorýt kebleben, ker legjek szerelmekben,

Illý nagý hwssegeývert, s, búzgo szerelmeývert, ký lehetne boszúáll,
Mýchoda hýtellet, Vak szýhõ kegytellet, nem lagítna sýrassúáll,
Býzoný En engedek, noha kýnt szenvedek, tudom nem lesz gonoszúáll

Aldot legj ssepssagem, Boldogýto lölkõm, szerelmem, s, remenssegem,
Hogy býr Egýgýwsseg, vezerez kegyelmesseg, s, nem gýoýt harag szepsegem,
Hanem örýlõd azt, hogj lölkõm nõ, s, výraszt, s te vagj gýõniörwssegem,

Neked az Boldogssag, s, nekem Hý Igassag adatot ma Feýwnkre,
Fenlýk Irgalmassag, Ell twnt mar hamissag, nem szal tõb bl szýüwnkre
Mert Egýez kýuanssag, kõztwnk hý Igassag, nezwnk chak szerelmwnkre

Imar szep szemelyet, szemem Eledelyet, Twkõrýl fõl allatha,
Hogj szýüem azt algia, s lölkõmis Imalgla, Velem õ azt Vallatha,
Mert Isten : chûdayat : s, dwchõsseg formayát, chak õ rea rakata.
ECHO Kata.

fýnis etc.

Az iraton sem címzés nincs, sem aláírás, sem a provenienciára utalósemmiféle feljegyzés. Talán levélnek volt melléklete, de még valószínűbb, hogy csak másolata az eredetinek.

Hogy másolat, még pedig nem betűhív másolat, azt a szövegben előforduló hibák bizonyítják. Sõt az is kiderül, hogy a szerzővel ellentétben a másoló özö nyelvjárást beszélt. Abból derül ez ki, hogy míg az egész versben minden sorvégi és belső rím hibátlan, az ötödik versszak első sorában a belső rímbe hiba van: Áldott légy szépségem.

Boldogító lölkõm.

¹ Országos Levéltár. Csáky-család kassai levéltára. R. sz. 177. Fasc. 570—580. Fol. 478.

Ha azonban lölköm helyett „lelkem“ áll, a rím hibátlan. Hibának látszik a második versszak első sorában a „kyszy“ szó, amelynek az olvasása egészen világos, értelme viszont nem.

A példány maga az írás jellege és a helyesírás alapján éppen úgy lehet 16. század végi, mint 17. század eleji.

A hét versszakból álló, tiszta Balassi-strófában írt verset echo zárja le, amely egyúttal a vers címzettjének keresztnevét tartalmazza. Szerzője ismeretlen, ismert azonban a címzett, akihez a vers szól. Már a vers címe figyelmezteti az olvasót, hogy a szerző szeretőjének nevét a versekben és az echoban rejtette el, ez pedig nem más, mint Batthyány Kata. Az ő személye tehát az egyetlen kiindulópont a vers korának és esetleg szerzőjének meghatározásában.

Sajnos a Batthyány-család története nincs megírva, a Batthyány-család levéltára pedig nagyrészt rendezetlen állapotban van, s a genealógiai munkák csak kevés, hiányos, sőt hibás adatai nem adnak elég támpontot a pontos kronológia meghatározásához. Az az egy kétségtelen, hogy a nevezett Batthyány Kata nem lehet más, mint Batthyány Boldizsár, a nagyműveltségű királyi főasztalnok és Zrínyi Dorottya lánya². Széchy Tamás főudvarmesternek, Felső-Magyarország főkapitányának második felesége.³ Születésének időpontját nem tudjuk, csak következtethetünk rá. Minthogy Batthyány Ferenc 1566. január 30-án vette feleségül a szigetvári hős lányát, s első gyermeke Ferenc volt, Kata mint második gyermeke legkorábban 1568-ban születethetett.

Pontos adatokat sikerült azonban szereznünk Batthyány Kata házasságkötésének időpontjáról. A Batthyány levéltárban ugyanis fennmaradt Széchy Tamásnak több levele⁴ s ezek közül a legkorábbi éppen az, amelyben Poppel Lászlóné Salm Magdolnát és egész családját meghívja Batthyány Katával Nemetújváron 1592. április 19-én tartandó esküvőjére:

„Towaba byzodalmas azzonyom, azt hyzem hogy ertette Nagod hogy az ur Isten enekem atta hazas tarsul barathym es atyamffyay tanatsabol es teorekedesebol az megholt Nagos Battany Boldysar uram leanyatth, Battany Katha azzont kynek menyegzojenek zolgal-tatasatth, vegeztek Jubilate vasarnapra az az ez Jowendogh Zentgorggh hawanak 19 napyara Nemetth Wywarotth...“ A levél Bécsben kelt 1592. március 7-én.

Széchy Tamásné életének további folyásáról más adatunk nincs mint férjének ugyan-ezen év november 10-én kelt levele, amelyben értesíti anyósát arról, hogy tavaszra felesége gyermeket vár.⁵

A továbbiakra vonatkozólag már csak következtetésekre vagyunk utalva. Széchy Tamás 1618. január 28-án kelt végrendeletéből⁶ ugyanis kiderül, hogy Batthyány Katától csak egy gyermeke van, Miklós, viszont harmadik feleségétől, Forgách Margittól még kilenc élő gyermeke. Batthyány Kata tehát minden valószínűség szerint még az 1590-es években, talán nem sokkal első gyermekének születése után meghalt. A vers tehát mindenestre házassága előtti időben keletkezett, legkésőbb 1592 legelején, vagy annál korábban, mégpedig Batthyány Kata valószínű születési időpontját tekintetbe véve: 1585 és 1592 közt.

Nyitott kérdés marad azonban a szerző személyének megállapítása. Egyik lehetőség volna az, hogy Széchy Tamás írta a verset menyasszonyához. Maga az a körülmény, hogy írása nem hasonlít Széchy Tamás eredeti kézírásában fennmaradt leveleihez, még nem bizonyítana ez ellen, mert — amint valószínűsíteni próbáltuk —, a vers nem eredeti, hanem másolati példány. Másrészt viszont Széchy Tamásnak semmiféle más irodalmi próbálkozását nem ismerjük, a vers pedig annyira friss, gördülékeny, ritmusa, rímelése olyan hibátlan, hogy egyáltalán nem látszik egy hadi és politikai életben forgoló férfi első és egyetlen költői próbálkozásának, nem is egy második házasság bevezetőjének, ha egyébként máskor az irodalomban kísérletet sem tett emberről van szó.

A másik lehetőség az volna, hogy itt Balassi Bálint egyik eddig ismeretlen versével van dolgunk. Ismereteseek Balassinak elég szoros kapcsolatai Batthyány Boldizsárral,⁷ illetőleg

² Nagy Iván: Magyarország családai. I. k. 241—243. l.

³ U. o. X. k. 533. l.

⁴ Országos Levéltár. Batthyány-család levéltára. Széchy Tamás levelei.

⁵ U. o. »Magunk alapatia felül Jelenem kmk Istennek legien hala Jo egessegben uagiunk, Istennek neue dicertessek meg az kmed zep lianianak It ez földön Jo egessege uolt ciak egi heten Banta az hideg az mint az uen azoniok mongiak nagi Bötölö honak az fottara uagi penig Böt mas hoba ui uendeget ad Isten nekl«. (Talán az itt említett hideglelés kapcsolatba hozható Széchynek korai halálával?) A levél Enyickén kelt, Abaúj megyében, itt élt Széchy Tamás feleségével, ez ad némi magyarázatot arra, hogy a vers a kassai levéltárban maradt fenn.

⁶ Országos Levéltár. Eszterházy-család levéltára. Repositorium 50. Fasc. B. Nro 4. A Felsőlindván kelt végrendelet szerint Széchy Tamás első felesége Perényi Borbála, ettől született gyermekei: Katalin, Gyulaffy Lászlóné és György. Második felesége Batthyány Katalin, egyetlen fia Miklós. Harmadik felesége Gimesi Forgách Margit, fiai: Mihály, István, Tamás, Dénes, lányai: Magdolna, Erzsébet, Zsuzsanna, Eufrozina, Margit. Nagy Iván tehát tévesen írja (l. m. X. k. 533. l.), hogy Széchy Tamásnak Batthyány-Katalintól négy gyermeke volt: Miklós, Mihály, Tamás és István, mert Mihály, Tamás és István a végrendelet szerint Forgách Margit fiai voltak.

⁷ Eckhardt Sándor: Az ismeretlen Balassi Bálint. Budapest 1943. 108—113. l. — Takáts Sándor: Régi idők, régi emberek. Budapest 1922. 122—134. l.

Kata bátyjával, Batthyány Ferencel.⁸ Az is kétségtelen, hogy a versforma Balassi-strófa, a verselés és nyelvkezelés üde könnyedsége, a kifejezések, fordulatok nagyon emlékeztetnek Balassi 1588—1589 közt írt Júlia-verseire, anélkül, hogy szolgai átvételeknek, kölcsönzött fordulatoknak látszanának.⁹ Egyébként ez az időpont az, amikor házasságának érvénytelenítése után új házasság lehetőségével foglalkozik a vers első szakaszában emlegetett bánat, kín, »gyanosság«, bosszúság, illetőleg az ezzel ellentétben szerelmesétől kapott »irgalmasság«, »hű igazság« teljesen beleilleszthető lenne ebbe a hangulatba.

BÁN IMRE

SZEPSI CSOMBOR MÁRTON BABONAFELJEGYZÉSE

A gyöngyösi volt ferencrendi könyvtár igen becses régi (XV—XVI. századi) könyvanyaga gazdag irodalomtörténeti és művelődéstörténeti kéziratos bejegyzésekben. Az alábbiakban ismertetendő bejegyzés mind írójának személye, mind pedig tárgya miatt figyelemre érdemes.

Neander Mihály *Graecae linguae erotemata* c. Bázelen Oporinus műhelyéből 1565 előtt kikerült görög nyelvtana 1609-ben Szepsi Csombor Márton birtokában volt. Az *Europica varietas* jótollú írója ekkor 15 éves diákként Kassán tanult, a használt könyvet nyilván itt vette, amint a címlapon a vásárlás tényét feltüntető bejegyzése bizonyítja (»Martinus Cs. Szepsi Emp. ibidem... die 20... 1609«), bár az »ibidem« értelmét inkább csak életrajzi körülményeinek ismeretében tudjuk azonosítani, mert Kassa a címlapon szereplő másik két bejegyzésben nem fordul elő.

A könyv címlapja elé 11 levél van fűzve, s ezeken latin nyelven a görög ékezes szabályai találhatók (*Regulae de accentibus articulorum*). Az »anno 95« bejegyzés, valamint az írás jellege a XVI. század végére utal, s így, bár erősen hasonlít Csomboréhoz, nem lehet az övé. Az utolsó levél recto lapján azonban Csombor kezétől magyar szöveg olvasható. Zöld tintával írott címe a következő: »Az fölbe el töt penz mimodon kellien keresnie.« A kincskeresés népi babonáiból a következő hármat jegyzi fel:

»Hasogasd megh az sendelt szep aprora, legien hat avagi niolcz hasitas szal, vesd kinköben, földz megh benne, valahova gianakodol akor az sendeleket giujcz megh eggüt, valahova gianakodol tarcz oda, ha penz, ezüst, aranij az földben lejend, megh aluszik, de ha ot nem leszen, mind megh egh.

Mas Ugian azonrol.

Keressed az akasztot embernek köteleit, tepd megh es czinalij giertia belet belöle, sodorvan czinalij giertiat az Rajnak első Rajnak (sic!) viaszabol, giucz megh, es valahol az penz leszen, el aluszik, ha penighlen nem leszen, mind megh egh.

Magiarul imig vagion eltöt aranijnak, ezüstnek, onnak, penznek es egieb draga marhanak megh lelesere (sic!).

Igen reggel mikor az nap fel kel alij arcza az napra, es az hova gianakodnal az el rejtet aranij, ezüst es penz felöl, az te kezejdet tiszta sziböl minden alnoksagh tavol level (sic!), es az te szivedben nem leven, azt mongiad...«

Itt a szöveg sajnos, megszakad, mert valami durva kéz a lap alját letépte, nyilván megbotránkozott a bűvölő igék »pogány« színezetén. A megsemmisített szövegrész első sorának kb. második szavából olvasható még egy M, valamivel távolabb...nak Al vagy As, a sor végén valószínűleg...unk vagy lunk.

A könyv provenienciájáról még csak annyit, hogy valószínűleg a XVIII. század 70-es éveinek végén, a kassai ferences konvent feloszlatásakor került Gyöngyösre, a rendtartomány székhelyére. Maga Csomborunk is járt Gyöngyösön, emlegeti is a ferenceseket, de nem éppen

⁸ Balassi Bálint nemcsak levelezett Batthyány Kata bátyjával, Ferencel 1590—1593 közt, hanem verseiből is küldött neki. Ld.: Eckhardt i. m. 200. l., U. a.: Balassi Bálint. Bp. é. n. 90. l. — U. a.: A körmendi Balassi-emlékek. Egyetemes Philológiai Közlöny. 1943. 32—47. l. — Takáts i. m. 137—142. l.

⁹ Balassi Bálint összes művei. Összeáll. Eckhardt Sándor. Bp. 1951. Csak néhány jellegzetes példa ebből:

»Szívem bagy bánatja öröme fordulna, vég lenne könyveimben.« (45. sz.)

»Kinek nagy terhétül, mint halálos büntül oldozz meg már lelkemet.« (48. sz.)

»Hogy esmét szeressen, nem adja azt Isten, noha lelkem imádja: Ekhó: Adja.

Ha Isten azt adja, lelkem viszont áldja, nevét minden időben.« (62. sz.)